

Studying and Analyzing the Attention to the Concepts of Sacred Defense in Humanities Textbooks (Secondary degree of high School's Textbook)

Mohammad Reza Rashidi Al Hashem¹, Yasser Feizollahi²

Abstract

The purpose of the present study is to analyze quantitatively the attention to the concepts and values of sacred defense in secondary school humanities textbooks in high school in the scholastic year of 96-97. The statistical population of the study includes all of humanities textbooks. The research method is quantitative content analysis.

The results show that most of the articles on the subject of sacred defense have been found in the provincial books (31 provinces). After that, in the book of defense preparation, the subject of sacred defense has been more mentioned and also its subjects and values has been mentioned in Persian and Persian literature books. But, in the books of philosophy, logic, teachings of divine religions and ethics of religious for the minorities of religious, mathematic and statistic, human beings and environmental studying and also in the book of entrepreneurship and production workshops, there is no mention of sacred defense. At the end there are presented some suggestions.

Keywords: *Quantitative Content Analysis, Textbooks, Sacred Defense, Humanities Sciences.*

1- Academy Member of Imam Hussein (as) University for Training Military Officers and Guards.

2- Corresponding Author, PH. D student in Information Science and Knowledge (Information and Knowledge Management), Tehran University.

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

محمد رضا رشیدی آل هاشم^۱، یاسر فیض‌اللهی^۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۶/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۰۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تحلیل کمی میزان توجه به مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دبیرستان) در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه کتاب‌های رشته علوم انسانی است. روش پژوهش تحلیل محتوای کمی است. نتایج پژوهش نشان داد که بیشترین مطلب در خصوص موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های استان شناسی (۳۱ استان) آمده است. پس از آن در کتاب آمادگی دفاعی مطالب بیشتری در خصوص دفاع مقدس آورده شده است. پس از آن نیز در کتاب‌های فارسی و ادبیات فارسی بیش از سایر کتاب‌ها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در کتاب‌های فلسفه، منطق، تعلیمات ادیان الهی و اخلاق ویژه اقلیت‌های دینی، ریاضی و آمار، انسان و محیط زیست و کارگاه کارآفرینی و تولید نیز هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است. در پایان نیز پیشنهادهایی ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوای کمی، کتاب‌های درسی، دفاع مقدس، رشته علوم انسانی

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه السلام.

۲- دانشجوی دکتری رشته علم اطلاعات و دانش شناسی (گرایش مدیریت اطلاعات و دانش) دانشگاه تهران

yaser.faizolahy@gmail.com

مقدمه

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، یا به عبارت صحیح‌تر، جنگ تمام جبهه‌ی کفر و نفاق علیه ملت ایران، در تاریخ ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ آغاز گردید و پس از هشت سال فراز و نشیب در تیرماه سال ۱۳۶۷ به پایان رسید. این معرفی ظاهری و شناسنامه‌ای این جنگ نابرابر است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این خصوص می‌فرماید: «این حادثه‌ی جنگ، واقعاً حادثه‌ی عجیبی بود... ما تا آنجا که می‌توانیم، باید آثار جنگ را کشف و حفظ کنیم... تاریخ نمی‌تواند این‌ها را بیان کند. در تاریخ خواهند گفت هشت سال جنگ شد. دیگر بیشتر از این که نمی‌شود بگویند - عملیات‌ها را یکی یکی خواهند گفت؛ در فلان تاریخ، عملیات فتح‌المبین شد؛ در فلان تاریخ؛ فلان عملیات شد؛ این قدر نیرو و شرکت داشت؛ پیروزی به دست آمد، اما این‌ها کجا و حقیقت آنچه که در این میدان‌ها گذشته، کجا؟». (خامنه‌ای، علی، ۱۳۷۰) ملت ایران در دفاع از مملکت خود سختی‌های بسیار زیادی متحمل شدند، از جمله: شهادت هزاران نفر از مردان و زنان، خراب شدن بخش وسیعی از شهرهای کشورمان، آواره شدن تعدادی زیادی از مردم، تحمیل خسارت‌های مادی فراوان و ...

در طی سال‌های پس از دفاع مقدس کوشش‌های بسیاری صورت گرفته است تا مفاهیم و ارزش‌های والای شکل گرفته در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به نسل‌های بعدی منتقل شود، کتاب‌های زیادی به رشته تحریر درآمدند، فیلم‌های سینمایی مختلفی ساخته شدند، آثار هنری گوناگونی تولید شده و به شیوه‌های مختلف سعی شده است تا این ارزش‌ها به درستی منتقل شوند. رهبر معظم انقلاب اسلامی در تعبیری زیبا می‌فرماید: «این جنگ، یک گنج است». (خامنه‌ای، علی، ۱۳۷۰) به همین خاطر، شناساندن مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های جدید ضرورتی انکارناپذیر است، چرا که نسل‌های جدید (مخصوصاً دانش‌آموزان) مدیران و آینده‌سازان انقلاب اسلامی هستند که با الگوگیری از تجربیات والای دفاع مقدس می‌توانند کشتی انقلاب اسلامی را به سر منزل مقصود برسانند.

یکی از مهم‌ترین قالب‌ها برای انتقال این ارزش‌ها کتاب‌های درسی می‌باشد؛ چرا که اگر مطلبی در قالب یک مقاله ارائه شده یا در کنفرانس علمی طرح گردد، شاید افراد محدودی آن‌ها را مطالعه کرده یا بشنوند، ولی اگر این مطالب در قالبی نو و جذاب مانند یک داستان، در

کتاب‌های درسی آورده شود، افراد بیشتری در سال‌های متمادی آن‌ها را دیده و مطالعه خواهند کرد (رعنائی، ۱۳۸۷). با توجه به اهمیت والای مقوله دفاع مقدس ما در این تحقیق به بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه) به موضوع دفاع مقدس می‌پردازیم.

بیان مسئله

دفاع از میهن در مقابل بیگانگان همواره و در تمامی فرهنگ‌ها ارزشمند و مقدس است. جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران نیز که به زیبایی از آن با عنوان «دفاع مقدس» یاد می‌شود، در این زمره محسوب می‌شود. به همین خاطر ضروری است که ارزش‌ها و مفاهیم والای دفاع مقدس به نسل‌های بعد از جنگ به خوبی منتقل گردد. یکی از جاهایی که به واسطه ارتباط مستقیم با نسل‌های جدید می‌تواند در این میان نقش کلیدی و حیاتی ایفا نماید، آموزش و پرورش است.

در دوران دفاع مقدس، معنویتی که در جوانان به وجود آمده بود، نه از روی تظاهر و ریا بود و نه از سر پیری و ناتوانی؛ آنان در نهایت اخلاص و در عتفوان جوانی و تنها به واسطه مبارزه با هوای نفسانی به این مقامات عالی رسیدند. زیبایی‌های دوران دفاع مقدس، صحنه‌های بی‌بدیلی است که شاید نمونه‌ی آن را فقط در کربلای حسینی بتوان یافت؛ که چگونه جوانان و نوجوانان کم سن و سال دبیرستانی و گاهی راهنمایی، با گریه و التماس و حتی دستکاری در شناسنامه خود، اشتیاق به حضور در جبهه‌های جنگ علیه دشمنان اسلام را نشان می‌دادند. حضور بی‌شمار بیش از ۳۹۵ هزار دانش‌آموز و دانشجوی تربیت‌معلم (که ۶۰ درصد نیروهای اعزامی به جبهه‌ها را تشکیل می‌دادند) و شهادت ۳۶۰۰ دانش‌آموز و جانباز و آزاده شدن عده‌ی کثیری از آنان در دوران دفاع مقدس، نشانگر تحولی بزرگ و روحیه معنوی و شهادت‌طلبی است که درس‌های فراوانی را برای نسل جوان و آینده‌ساز ما دارد.

متأسفانه با وجود تأکیدهای مکرر مقام معظم رهبری بر انتقال مفاهیم و ارزش‌های دفاع مقدس و ضرورت آشنایی هرچه بیشتر جوانان با این عرصه، به نظر می‌رسد که ارزش‌های والای دفاع مقدس رو به کمرنگ شدن می‌باشد. مدارس از جمله نهادهایی هستند که پس از خانواده بیشترین تأثیر را بر روی دانش‌آموزان دارند.

از اهداف مهم نظام آموزشی کشور انتقال ارزش‌ها و فرهنگ اصیل اسلامی ملی و تاریخی به دانش‌آموزان است که ارزش‌های دفاع مقدس در این میان از جایگاه خاصی برخوردار است. مهم است که این ارزش‌ها به‌طور عمیق و همه‌جانبه به دانش‌آموزان ارائه شود تا توسط آنان به‌گونه‌ای جامع درونی شود. به‌منظور تأمین این دیدگاه، می‌توان از محتوای کتاب‌های درسی در حد فهم دانش‌آموزان استفاده کرد (افشار، ۱۳۹۳).

حال با توجه به اهمیت والای ارزش‌های دفاع مقدس و تأثیر کتاب‌های درسی بر دانش‌آموزان؛ به‌عنوان آینده‌سازان انقلاب اسلامی، ما بر آن هستیم که میزان توجه کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع متوسطه دوم) به ارزش‌های دفاع مقدس را مورد بررسی قرار دهیم. در الگوی نظام آموزش و پرورش ایران، غالب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد. کتاب درسی از کارآمدترین ابزارهایی است که می‌تواند نقشی مهم در ترویج ارزش‌های دفاع مقدس داشته و زمینه‌ساز تحقق رفتارهای عملی متناسب با ترویج فرهنگ دفاع مقدس در بین کسانی باشد که انتظار می‌رود در آینده ادامه‌دهنده این ارزش‌ها باشند (صباغیان، ۱۳۸۴). واقعیت این است که خودباختگی‌های فرهنگی در دوره متوسطه و دوره‌های بالاتر از آن اتفاق افتاده است؛ بنابراین، از طریق محتوای برنامه درسی بین دانش‌آموزان و فرهنگ، باید رابطه محکم و مطمئنی به وجود آید. مواد درسی علوم انسانی، از قبیل تاریخ، زبان و ادب فارسی، هنر و جامعه‌شناسی بیش از سایر دروس با تقویت فرهنگی تناسب دارند (ملکی، ۱۳۷۹، ص ۸۸). بررسی میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آینده برای تألیف کتاب‌های رشته علوم انسانی مؤثر باشد. با توجه به ماهیت و اهمیت رشته علوم انسانی و نظری بودن آن و از آنجایی که بخش اعظمی از دانش‌آموزان کشورمان در این رشته در حال تحصیل هستند، در صورت عدم توجه به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌ها و مفاهیم مرتبط با آن، دانش‌آموزان با تاریخ غنی دفاع مقدس بیگانه خواهند شد. این مسئله به خودی خود، هم برای کشور ما تهدید محسوب شده و هم باعث می‌شود ارزش‌ها و الگوهای دانش‌آموزان به‌مرور زمان تغییر پیدا کند.

سؤال اصلی تحقیق

در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

سؤال‌های فرعی

- ۱- در کتاب‌های درسی انگلیسی و کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن و عربی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۲- در کتاب‌های درسی تاریخ و تاریخ‌شناسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۳- در کتاب‌های درسی دین و زندگی و معارف اسلامی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۴- در کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان الهی و اخلاق و ضمیمه دین و زندگی و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های دینی) رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۵- در کتاب‌های فارسی، ادبیات فارسی و زبان و ادبیات فارسی، علوم و فنون ادبی و نگارش رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۶- در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۷- در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۸- در کتاب‌های درسی جغرافیا رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۹- در کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
- ۱۰- در کتاب‌های درسی استان‌شناسی (کلیه استان‌ها) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

۱۱- در سایر کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط‌زیست، روانشناسی، ریاضی پایه) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

ادبیات پژوهش

پیشینه

سبحانی نژاد و هرنندی (۱۳۸۶) در پژوهش خود به «بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی» پرداخته‌اند. در این پژوهش پنج سؤال پژوهشی با هدف تحلیل میزان توجه کتاب‌های درسی فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با دفاع مقدس، طرح و مورد بررسی واقع شده است. روش پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است، جامعه پژوهش نیز شامل چهار عنوان کتاب درسی فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی چاپ سال تحصیلی ۸۳-۸۲ (در مجموع بیست و چهار جلد کتاب درسی) بوده است که همه آن‌ها به‌عنوان نمونه انتخاب و مورد بررسی واقع شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری، چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده و یافته‌های پژوهش نیز با بهره‌گیری از شاخص آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که ۱. در مجموع چهار عنوان کتاب مورد بررسی، ۹۰۳ مرتبه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با دفاع مقدس توجه شده است. روند مذکور در کتاب‌های فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ به ترتیب ۴۸۶، ۱۴۹، ۱۸۱ و ۸۷ مرتبه بوده است. ۲. در بین چهار محور مفهومی مورد بررسی، بیش‌ترین توجه به محور واژه‌ها و اصطلاحات دفاع مقدس و کم‌ترین توجه به محور خسارت‌های اجتماعی بوده است و به دو محور مفهومی؛ ابتکار، خلاقیت و خودکفایی هیچ‌گونه توجهی نشده است. ۳. در کتاب‌های درسی پایه دوم راهنمایی بیش‌ترین توجه به مفاهیم دفاع مقدس شده است و در کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی هیچ‌گونه توجهی به این مفاهیم نشده است.

سبحانی نژاد و یوزباشی (۱۳۸۷) در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره

راهنمایی کشور» به این نتایج دست یافتند: ۱. عمده‌ترین عوامل مبین فرهنگ ایثار و شهادت شامل کشته شدن در راه خدا، از خود گذشتگی، دگر خواهی، خداجویی، معارضه با خشونت‌طلبی، مبارزه با تجاوزگری و ظلم، مبارزه در راه خدا، کاری بالاتر از وظیفه انجام دادن، تلاش و سازندگی، مقاومت و ایستادگی، عمل شایسته انجام دادن، بصیرت و بینش، مشارکت در کار گروهی، تقوا و پرهیزکاری، مردن با عزت و شرافت، منادی عدالت، ادای تکلیف الهی، قناعت و صبر، توکل بر خدا و فداکاری، صداقت و حقیقت و دوری از دنیاپرستی است. ۲. در مجموع، تحلیل کتاب‌های درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی حاکی از این بود که این کتاب‌ها، ۲۹۹ مرتبه به عوامل فرهنگ ایثار و شهادت توجه کرده است. ۳. بیشترین توجه به عوامل مبارزه با ظلم و جهل (۶۴ مرتبه) مقاومت و ایستادگی (۵۴ مرتبه) بوده است. ۴. کمترین توجه به عوامل کاری بیشتر از وظیفه انجام دادن (بدون توجه) و تلاش و سازندگی (یک مرتبه) بوده است.

مرزوقی و فولادچنگ (۱۳۹۰) در تحقیق خود به «ارزیابی برنامه درسی دوره ابتدایی (اهداف و محتوا) از منظر فرهنگ ایثار و شهادت» پرداخته‌اند. اگرچه موضوع تحقیق دفاع مقدس نیست، اما به دو دلیل می‌تواند برای تحقیق حاضر پیشینه مفیدی باشد: ۱. به دلیل روش تحلیل که تحلیل محتوا است و با روش تحلیل این تحقیق همخوانی دارد. ۲. دفاع مقدس و فرهنگ آن زیرمجموعه فرهنگ ایثار و شهادت است و می‌توان توجه به دفاع مقدس را در توجه به ایثار و شهادت مورد بررسی قرار داد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در اهداف کلی تنها در حوزه اجتماعی یک مورد و در حوزه اهداف سیاسی دو مورد و در اهداف اعتقادی دوره ابتدایی نیز تنها یک مورد به طور مستقیم به این موضوع پرداخته‌اند. نتایج تحلیل محتوا نشان می‌دهد که در کتب درسی دوره ابتدایی، بیشتر به مبانی ایثار و شهادت پرداخته شده است. همچنین از بین مؤلفه‌های مبانی ایثار و شهادت بیشتر به صفات متعالی، همدلی و حق‌گرایی پرداخته شده است و از بین مؤلفه‌های مفاهیم ایثار و شهادت نیز مقوله‌ی معرفی الگوها مورد توجه بیشتری بوده است.

افشار و سبحانی نژاد (۱۳۹۳) در پژوهش خود به «بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی» پرداخته‌اند. این پژوهش، با هدف تعیین میزان توجه به مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی صورت گرفته است. این پژوهش از نوع کیفی و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از تحلیل اسنادی به همراه تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه پژوهشی شامل

اسناد و مدارک مرتبط و در دسترس نظری و تحقیقاتی در زمینه مفاهیم ایثار و شهادت و کتاب‌های درسی دوره ابتدایی چاپ سال تحصیلی ۹۲-۹۱ بوده است. در بخش تحلیل اسنادی، نمونه‌گیری نشد، لذا همه اسناد به منظور مشخص کردن مصداق‌های ایثار و شهادت بررسی شد. در بخش تحلیل محتوا ۳۳ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی، به شیوه هدفمند، انتخاب و در واحدهای تحلیل محتوایی (۱ کلمه ۲ جملات و مضامین ۳) تکالیف و فعالیت‌ها (۴) سؤال‌ها (۵) اشکال، تصاویر، نقشه‌ها (۶) سایر تحلیل محتوا شده است. ابزار گردآوری داده شامل فرم فیش‌برداری و سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بوده است. عمده‌ترین یافته‌ها پژوهش شامل موارد زیر است: ضرورت طراحی و تدوین ساختار عوامل مفهومی ایثار و شهادت برای استفاده در تألیف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی مشهود است. میزان توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی فارسی بخوانیم سال دوم ابتدایی، فارسی بنویسیم سال‌های دوم، پنجم و ششم، آموزش قرآن سال‌های اول، پنجم و چهارم و تعلیمات اجتماعی سال چهارم، کمتر از سایر کتاب‌های درسی است. از بین ۱۴ عامل مفهومی ایثار و شهادت توجه به عوامل مفهومی (۱) تجلیل از شهید و ایثارگر (۲) صفات شهید و ایثارگر (۳) نام‌ها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری (۴) نمادهای شهید و ایثارگر (۵) نام شهید، بیشتر از سایر عوامل مفهومی است. از بین دو نوع اشاره در محتوای کتاب‌های درسی مورد بررسی، توجه به اشاره مستقیم در عوامل مفهومی ایثار و شهادت، بیشتر بوده است.

دژپخش (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود به «بررسی میزان توجه به دفاع مقدس در کتب درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول ایران» پرداخته است. هدف این پژوهش تحلیل محتوای دفاع مقدس در کتب علوم اجتماعی مقطع متوسطه اول (معادل دوره راهنمایی قدیم) بود. مطالعه فوق، روش از نوع پژوهش توصیفی و تحلیل اسنادی (در بخش دستیابی به مؤلفه‌های دفاع مقدس) و تحلیل محتوای (در بخش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی) انجام گرفت. جامعه آماری پژوهش، کلیه کتب تدوین‌شده تعلیمات اجتماعی مقطع سه‌گانه مقطع متوسطه اول بود. در این پژوهش از چک لیست (سیاهه) مؤلفه‌های تعلیمات اجتماعی استفاده شده است. روایی محتوایی چک لیست توسط تعدادی از صاحب‌نظران و استادان دانشگاه تأیید شد. در تحلیل داده‌ها از فراوانی و نسبت (درصد) استفاده شد. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش به تفکیک اهداف مورد

بررسی عبارت‌اند از: در پایه اول مقطع متوسطه اول توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده است. بیشترین توجه به مؤلفه‌های دفاع مقدس به امنیت بوده با ۵ فراوانی (معادل ۱۶,۴۷ درصد مؤلفه‌های یافت شده) و مؤلفه دفاع مقدس با صفر فراوانی (۰٪) کمترین بود. در کتاب‌های تعلیمات پایه دوم مقطع متوسطه اول، توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. از بین واژه‌های دفاع مقدس، واژه امام حسین با ۱۷ درصد بیشترین فراوانی را داشته و واژه دفاع مقدس با صفر فراوانی (۰٪) کمترین مقدار را داشت. در پایه اول مقطع متوسطه سوم توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. از بین یافته‌ها، واژه انقلاب با ۵ فراوانی معادل با ۳۱,۲۵ درصد بیشترین مؤلفه و واژه دفاع مقدس با ۰ فراوانی (معادل ۰٪) کمترین فراوانی را داشت. در کتاب‌های تعلیمات پایه‌های سه‌گانه مقطع متوسطه اول ۱۴۶ کلمه در ارتباط با مؤلفه‌های دفاع مقدس بوده که ۰/۱۴ درصد از محتوای کتاب را شامل می‌شد؛ بنابراین در مقطع متوسطه اول توجه کمی به مؤلفه‌های دفاع مقدس شده بود. در بین پایه‌های سه‌گانه به مؤلفه دفاع مقدس با صفر فراوانی هیچ توجهی نشده بود.

رضوی (۱۳۹۴) در مقاله خود به «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی «دینی» و «ادبیات فارسی» دوره متوسطه بر اساس مؤلفه‌های دفاع مقدس» پرداخته است. این مقاله با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دینی و ادبیات فارسی دوره متوسطه بر اساس مؤلفه‌های شش‌گانه دفاع مقدس تدوین شده و به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا کتاب‌های مزبور توانسته‌اند این مؤلفه‌ها را به خوبی انعکاس دهند؟ روش تحقیق «توصیفی» و از نوع «تحلیل محتوا و واحد تحلیل مضمون» است. پس از تعیین ۳۲ مصداق برای ۶ مؤلفه، ۹ عنوان کتاب ادبیات فارسی و دینی دوره متوسطه انتخاب شد. وسیله اندازه‌گیری چک لیست بوده که ضریب پایایی آن ۰/۳۹ و ضریب پایایی مرکب آن ۰/۹۸ و اعتبار مطلوب داشته است. نتایج نشان داد در هر دو گروه کتاب، به صفات متعالی و پیام عاشورا به خوبی توجه شده است. کمترین توجه در هر دو گروه، به «پایداری، ایثار، شهادت و اقتدار سیاسی» بوده است. ده مصداق برتر در دو گروه کتاب، به یک اندازه به کار برده نشده است. همچنین نتایج نشان داد شش مؤلفه موضوع مطالعه در کتاب‌های فارسی سه پایه تحصیلی وضعیت بهتری نسبت به کتاب‌های دینی داشته‌اند.

تعاریف عملیاتی

- دفاع مقدس:** پایداری و مقاومت هشت‌ساله مردم ایران (۱۳۶۷-۱۳۵۹) در مقابل رژیم بعثی عراق است.
- کتاب‌های درسی انگلیسی و عربی:** شامل انگلیسی پایه دهم، کتاب کار انگلیسی ۱، انگلیسی پایه یازدهم، کتاب کار انگلیسی پایه یازدهم، عربی زبان قرآن ۱ پایه دهم، عربی زبان قرآن ۲ پایه یازدهم، عربی دوره پیش‌دانشگاهی
- کتاب‌های درسی تاریخ:** شامل تاریخ ایران و جهان باستان (۱)، تاریخ (۲) از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه، تاریخ‌شناسی دوره پیش‌دانشگاهی
- کتاب‌های درسی دین و زندگی:** شامل دین و زندگی ۱، دین و زندگی ۲، معارف اسلامی (دین و زندگی) دوره پیش‌دانشگاهی
- کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان و اخلاق الهی:** شامل تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (۱) ویژه اقلیت‌های دینی، تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (۲) ویژه اقلیت‌های دینی، ضمیمه دین و زندگی (۲) ویژه اهل سنت، بینش دینی دوره پیش‌دانشگاهی (ویژه اقلیت‌های دینی)
- کتاب‌های درسی فارسی و ادبیات فارسی و نگارش:** شامل فارسی ۱، علوم و فنون ادبی ۱، نگارش ۱، فارسی ۲، علوم و فنون ادبی ۲، نگارش ۲، ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک‌شناسی و نقد ادبی) دوره پیش‌دانشگاهی، زبان و ادبیات فارسی عمومی
- کتاب‌های درسی منطق و فلسفه:** شامل منطق، فلسفه، فلسفه (آشنایی با فلسفه اسلامی) دوره پیش‌دانشگاهی
- کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی:** شامل جامعه‌شناسی ۱، جامعه‌شناسی ۲، علوم اجتماعی دوره پیش‌دانشگاهی
- کتاب‌های درسی جغرافیا:** جغرافیای ایران، جغرافیا ۲، جغرافیا دوره پیش‌دانشگاهی
- سایر کتاب‌های درسی:** تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار ۲، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط زیست، روان‌شناسی، ریاضی و آمار ۲، ریاضی پایه دوره پیش‌دانشگاهی.

روش تحقیق

با توجه به تحلیل کتاب‌های درسی، روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیل محتوای کمی می‌باشد. در این تحقیق ابتدا کلیه کتاب‌های رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دیرستان) جمع‌آوری شد، سپس کتاب‌های هم‌عنوان و هم‌موضوع در پایه‌های مختلف تحصیلی مقطع دوم متوسطه رشته علوم انسانی دسته‌بندی شد، پس از آن هریک از کتاب‌ها به لحاظ میزان توجه به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های آن مورد بررسی قرار گرفت. شیوه کار به این صورت بود که در کلیه کتاب‌های مورد مطالعه، هر درسی که به موضوع دفاع مقدس مرتبط بود، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گرفت، به این صورت که تعداد صفحات مرتبط با موضوع دفاع مقدس، تعداد متن‌های مرتبط، تعداد عکس‌ها، تعداد نقاشی‌ها و... از کتاب‌ها استخراج شد و اطلاعات آن در جدول‌های مربوطه جای‌دهی و با سایر کتاب‌های هم‌موضوع مقایسه می‌شد.

یافته‌ها

با توجه به هدف تحقیق، هریک از کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه) از نظر میزان توجه به مفاهیم و موضوعات دفاع مقدس مورد بررسی و تحلیل کمی قرار گرفت.

سؤال اول تحقیق

در کتاب‌های درسی انگلیسی و کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن و عربی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
جدول شماره ۱ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های انگلیسی و عربی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	کتاب کار انگلیسی	-	-	-	-	-

۱	۱۰۰	۱	تصویر	Lesson 3	انگلیسی	دهم
-	-	-	-	-	عربی زبان قرآن	دهم
-	-	-	-	-	انگلیسی	یازدهم
-	-	-	-	-	کتاب کار انگلیسی	یازدهم
-	-	-	-	-	عربی زبان قرآن	یازدهم
-	-	-	-	-	عربی	پیش دانشگاهی
۱	۱۰۰	۱	جمع			

برابر داده‌های جدول شماره ۱ و در بررسی سؤال اول تحقیق مشخص شد که در بین کتاب‌های مشخص شده، تنها در صفحه ۷۵ کتاب انگلیسی پایه دهم تصویر شهدای هسته‌ای (شهید علی محمدی، شهید شهریار، شهید احمدی روشن، شهید رضایی نژاد) به عنوان یک مثال درسی آورده شده است. در کتاب‌های عربی زبان قرآن، کتاب کار انگلیسی، انگلیسی پایه یازدهم، کتاب کار انگلیسی پایه یازدهم، عربی زبان قرآن پایه یازدهم و عربی پیش دانشگاهی هیچ‌گونه مطلبی در خصوص دفاع مقدس نیامده است.

سؤال دوم تحقیق

در کتاب‌های درسی تاریخ و تاریخ‌شناسی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۲ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های تاریخ رشته علوم انسانی

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب	عنوان درس	عنوان کتاب	پایه
-	-	-	-	-	تاریخ ۱: ایران و	دهم

					جهان باستان	
-	-	-	-	-	تاریخ ۲	یازدهم
۱	۱۰۰	۱	متن	۱	تاریخ‌شناسی	پیش دانشگاهی
۱	۱۰۰	۱	جمع			

برابر داده‌های جدول شماره ۲ و در بررسی سؤال دوم تحقیق مشخص شد که در صفحه ۱۳۲ کتاب تاریخ‌شناسی مقطع پیش‌دانشگاهی مطلبی در خصوص تاریخ جنگ‌ها آمده است، در این قسمت از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به عنوان یک نمونه خوب یاد شده است که در آن بسیاری از قهرمانان ملت ایران شرکت داشتند و زندگی‌نامه آنان به قلم خودشان یا به قلم دیگران به چاپ رسیده است. در کتاب تاریخ ۱: ایران و جهان باستان و تاریخ ۲ هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

در مورد کتاب تاریخ ۲ هم باید گفت که با توجه به اینکه این کتاب از بعثت پیامبر ﷺ تا پایان دوره صفویه را شامل می‌شود، به همین خاطر در آن اشاره‌ای به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال سوم تحقیق

در کتاب‌های درسی دین و زندگی و معارف اسلامی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟
جدول شماره ۳- میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های دین و زندگی و معارف اسلامی

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب	عنوان درس	عنوان کتاب	پایه
۲	۱۲/۵	۱	متن	پنجره‌ای به روشنایی	دین و زندگی ۱	دهم

۱	۲۵	۲	متن	پنجره‌ای به روشنایی			
۱	۱۲/۵	۱	متن	منزلگاه بعد			
۱	۱۲/۵	۱	متن	دوستی با خدا			
۱	۱۲/۵	۱	متن	یاری از نماز و روزه			
-	-	-	-	-	دین و زندگی ۲	یازدهم	
۱	۱۲/۵	۱	متن	برنامه‌ای برای فردا	معارف	پیش‌دانشگاهی	
۱	۱۲/۵	۱	متن	برنامه‌ای برای فردا	اسلامی		
۸	۱۰۰	۸	جمع				

برابر داده‌های جدول شماره ۳ و در بررسی سؤال سوم تحقیق مشخص شد که در ۶ صفحه از کتاب دین و زندگی ۱ به مطالبی در خصوص دفاع مقدس پرداخته شده است. در صفحه ۴۹ و ۵۰ برگزیده‌ای از دست‌نوشته‌های شهید سید محمود افتخاری آورده شده است. در صفحه ۵۲ کتاب و در قسمت پیشنهادها از دانش‌آموز خواسته شده است به آثار و زندگی یکی از شهدای دفاع مقدس و یا مدافعان حرم مراجعه کرده و بررسی کند که آنان درباره زندگی و مرگ چگونه می‌اندیشیدند. انگیزه شهادت طلبی آن‌ها چه بوده است؟ در پاورقی همین صفحه مطالعه کتاب‌هایی مانند «مجموعه قصه فرماندهان» از حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی و «خدا بود، دیگر هیچ نبود» اثر دکتر مصطفی چمران پیشنهاد شده است. در صفحه ۶۸ به مطالبی در خصوص شهادت مجاهدان در راه خدا پرداخته شده است. در صفحه ۱۲۵ کتاب در مطلبی با عنوان «عاشقانه‌ای با خدا» بخش‌هایی از دست‌نوشته‌های شهید ناصرالدین باغانی آورده شده است. در صفحه ۹۷ کتاب

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

معارف اسلامی پیش‌دانشگاهی و در متن پیام امام خمینی علیه السلام اشاره‌ای به جنگ تحمیلی عراق علیه ایران شده است. در صفحه ۹۹ و ۱۰۰ اشاره‌ای به بخشی از پیام امام خمینی علیه السلام هنگام پذیرش قطعنامه آتش‌بس شده است. در کتاب دین و زندگی ۲ (پایه یازدهم) هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال چهارم تحقیق

در کتاب‌های درسی تعلیمات ادیان الهی و اخلاق و ضمیمه دین و زندگی و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های دینی) رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟ جدول شماره ۴ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و

اخلاق رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی)	-	-	-	-	-
یازدهم	تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (پایه یازدهم)	-	-	-	-	-
یازدهم	ضمیمه دین و زندگی	-	-	-	-	-
پیش‌دانشگاهی	بینش دینی	-	-	-	-	-
جمع						

برابر داده‌های جدول شماره ۴ و در بررسی سؤال چهارم مشخص شد که در هیچ‌یک از کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی) و بینش دینی (ویژه اقلیت‌های

دینی) به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس پرداخته نشده است.

سؤال پنجم تحقیق

در کتاب‌های فارسی، ادبیات فارسی و زبان و ادبیات فارسی، علوم و فنون ادبی و

نگارش رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۵ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های نگارش، فارسی،

علوم و فنون ادبی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	صفحات مرتبط
دهم	نگارش ۱	-	-	۰	۰	۰
دهم	فارسی ۱	دریادلان	متن همراه با تصویر	۲	۹/۵	۴
		خاک آزادگان	متن به صورت شعر مصور	۲	۹/۵	۱
		شیر زنان ایران	متن همراه با تصویر	۲	۹/۵	۷
		دلیران و مردان ایران زمین	متن به صورت شعر همراه با تصویر	۲	۹/۵	۲
دهم	علوم و فنون ادبی ۱	-	-	۰	۰	۰
یازدهم	علوم و	-	-	۰	۰	۰

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

					فنون ادبی ۲	
۵	۹/۵	۲	متن همراه با تصویر	تا غزل بعد...	فارسی ۲	یازدهم
۱	۴/۷۶	۱	تصویر	رباعی‌های امروز		
۱	۴/۷۶	۱	متن	کارگاه نوشتن	نگارش ۲	یازدهم
۲	۱۹	۴	متن همراه با تصویر	کارگاه نوشتن		
۱	۴/۷۶	۱	متن	درآمدی بر ادبیات معاصر وادبیات انقلاب اسلامی	ادبیات فارسی (قافیه، عروض...)	پیش‌دانشگاهی
۵	۱۴/۲۸	۳	متن همراه با شعر و تصویر	حماسه چهارده‌ساله		
۱	۴/۷۶	۱	متن	تاوان این خون تا قیامت ماند بر ما		
۰		۰	-	-	زبان و ادبیات فارسی (عمومی)	پیش‌دانشگاهی
۳۰	۱۰۰	۲۱			جمع	

برابر داده‌های جدول شماره ۵ و در بررسی سؤال ۵ تحقیق مشخص شد که در درس دهم کتاب فارسی ۱ با عنوان «دریادلان صف‌شکن» یکی از برنامه‌های روایت فتح را به صورت متن در آورده است که مربوط به یک از عملیات‌های حاشیه‌اروند می‌باشد. در درسی یازدهم شعری از خانم سپیده کاشانی با عنوان «خاک آزادگان» آمده است که در آن مفاهیمی چون دفاع از میهن، شهادت، وطن و ... آمده است. در این درس همچنین تصویر تابوت یکی از شهدا بر روی دست مردم دیده می‌شود. در قسمت روان‌خوانی متنی با عنوان «شیر زنان ایران» آمده است که خلاصه‌ای از کتاب «من زنده‌ام» نوشته خانم معصومه آباد همراه با متن تقریظ مقام معظم رهبری بر این کتاب می‌باشد. در این درس همچنین تصویر نقاشی شده شخصیت اصلی کتاب من زنده‌ام چاپ شده است. در همین بخش، قسمتی با عنوان درک و دریافت وجود دارد که در آن دو سؤال از دانش آموزان به عنوان تکلیف پرسیده شده است. ۱. به اعتقاد شما چگونه می‌توان از ایثارگری آزادگان و جانبازان تجلیل کرد؟ ۲. ثبت خاطرات دوره جنگ، چه نقشی در حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی داشته است؟ در درس «دلیران و مردان ایران‌زمین» شعری حماسی از آقای محمود شاهرخی آمده است. موضوع شعر در مورد رزمندگان است و تصویری که در پس‌زمینه آن وجود دارد مربوط به راهپیمایی تعدادی از رزمندگان در یک منطقه برفی و کوهستانی در زمان دفاع مقدس می‌باشد.

در صفحه ۷۹ کتاب فارسی ۲ داستانی به اسم «تا غزل بعد...» آمده است که مربوط به خاطرات اسیر آزاد شده اصغر رباط جزئی (برگرفته از کتاب زندان موصل) می‌باشد. همچنین یک تصویر نقاشی شده از اسرای دفاع مقدس در این بخش آمده است. همچنین در قسمت «درک و دریافت» از دانش آموزان پرسیده شده است که اسرا چه راهکارهایی برای رویارویی با دشواری‌های اسارت به کار برده‌اند. در صفحه ۸۶ کتاب فارسی ۲ تصویر یکی از یادمان‌های دفاع مقدس به عنوان زمینه صفحه آورده شده است.

در صفحه ۴۸ کتاب نگارش ۲ و در قسمت «کارگاه نوشتن» مطلبی ادبی با عنوان «سال نو» آمده است که برگرفته از کتاب شهید باکری نوشته یوسف زاده است. در صفحه ۶۴ کتاب و در قسمت «کارگاه نوشتن» مطلبی در خصوص شهید همت (همراه با تصویر) از کتاب «شهید همت» نوشته عرب لو آمده است. همچنین در صفحه ۶۵ مطلبی از کتاب «شهید آوینی» نوشته جعفری

مطلق همراه با تصویر شهید آوینی آمده است.

در صفحه ۱۱۹ کتاب ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک‌شناسی و نقد ادبی) مطلبی در خصوص قالب سروده‌های بعد از انقلاب اسلامی آمده که به شعر دفاع مقدس نیز اشاره شده است. در صفحه ۱۳۳ سروده‌ای با عنوان «حماسه چهارده‌ساله» از آقای محمدرضا عبدالملکیان است که در خصوص ادبیات دفاع مقدس است، در این درس همچنین تصویر تعدادی از رزمندگان دفاع مقدس در یک منطقه کوهستانی آورده شده است. در صفحه ۱۴۲ نیز ضمن آوردن شعری در خصوص شهدای کربلا، به شهدای هشت سال ایستادگی و مقاومت مردم نیز اشاره شده است. در کتاب‌های نگارش ۱ پایه دهم، علوم و فنون ادبی پایه دهم، علوم و فنون ادبی پایه یازدهم و زبان و ادبیات فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال ششم تحقیق

در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۶ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های منطق و فلسفه رشته

علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	صفحات مرتبط
دهم	منطق	-	-	-	-	-
یازدهم	فلسفه	-	-	-	-	-
پیش دانشگاهی	فلسفه	-	-	-	-	-
جمع						

برابر داده‌های جدول شماره ۶ و در بررسی سؤال ۶ تحقیق مشخص شد که در هیچ‌یک از کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی (مقطع متوسطه) به مفاهیم و موضوع‌های دفاع مقدس اشاره نشده است.

سؤال هفتم تحقیق

در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۷- میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های جامعه‌شناسی و

علوم اجتماعی رشته علوم انسانی

پایه	عنوان کتاب	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	تعداد صفحات مرتبط
دهم	جامعه‌شناسی ۱	پدیده‌های اجتماعی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		ارزیابی جهان‌های اجتماعی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		هویت	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		تمرین	متن	۱	۵/۸۸	۱
		در متن	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		در متن	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
یازدهم	جامعه‌شناسی ۲	فرهنگ جهانی مطلوب	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		جغرافیای فرهنگی جهان جدید	تصویر و متن	۵	۲۹/۴۱	۲
پنجم دانشگاه	علوم اجتماعی	بیداری اسلامی	تصویر	۱	۵/۸۸	۱
		جغرافیای فرهنگی جهان جدید	متن و تصویر	۴	۲۳/۵۲	۲
		جمع		۱۷	۱۰۰	۱۲

برابر داده‌های جدول شماره ۷ و در بررسی سؤال ۷ تحقیق مشخص شد که در صفحه ۱۸ کتاب جامعه‌شناسی ۱ تصویری از مزار شهدا نشان داده شده است که خانواده‌ای در آنجا در حال صرف افطاری هستند. در صفحه ۴۷ کتاب عکس شهید بهروز مرادی از رزمندگان مقاومت ۴۵ روزه خرمشهر به همراه چند رزمنده دیگر در مقابل مسجد جامع خرمشهر آمده

است. در صفحه ۵۵ همین کتاب و در ابتدای فصلی جدید از کتاب، عکس شهدای هسته‌ای در کنار چند عکس دیگر آورده شده است. در صفحه ۵۹ کتاب، زندگی‌نامه یک صفحه‌ای شهید مرتضی آوینی آورده شده است. در صفحه ۶۲ کتاب تصویر جاویدالاثر حاج احمد متوسلیان به همراه دو رزمنده دیگر آورده شده است. در صفحه ۶۳ کتاب تصویر شهید سعید طوقانی (که در عملیات بدر شهید شدند) در کودکی و در حال ورزش آورده شده است.

در صفحه ۱۶ کتاب جامعه‌شناسی ۲ تصویری از پیاده‌روی رزمندگان دفاع مقدس آورده شده است. در صفحه ۱۳۴ و ۱۳۵ تعداد چهار تصویر آورده شده است که مربوط به اسرای عراقی در زمان جنگ تحمیلی، کمک تسلیحاتی غربی‌ها به عراق در زمان جنگ تحمیلی و بمباران سردشت مربوط می‌شوند. همچنین توضیحی چندخطی در مورد جنگ تحمیلی هشت‌ساله در این قسمت آورده شده است.

در صفحه ۱۲۶ کتاب علوم اجتماعی مقطع پیش‌دانشگاهی، تصویر چند نفر از رزمندگان دفاع مقدس آورده شده است که در حال خندیدن هستند. در صفحه ۱۳۵ به جنگ تحمیلی هشت‌ساله علیه ایران و تلاش‌ها برای مقابله با انقلاب اسلامی ایران اشاره شده است. در این صفحه همچنین تصویری از بمب‌های ساخت اسپانیا که در جنگ تحمیلی علیه ایران استفاده شده، آورده شده است. در صفحه ۱۳۶ هم مطالبی در خصوص کمک همه کشورهای اروپایی و بلوک شرق و غرب در جنگ تحمیلی علیه ایران آورده شده است.

سؤال هشتم تحقیق

در کتاب‌های درسی جغرافیا رشته علوم انسانی به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۸- میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های جغرافیا رشته علوم انسانی

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب	عنوان درس	عنوان کتاب	پایه
۱	۱۰۰	۱	تصویر	ویژگی‌های جمعیت ایران	جغرافیای ایران	دهم
-	-	-	-	-	جغرافیا ۲	یازدهم
-	-	-	-	-	جغرافیا	پیش دانشگاهی
۱	۱۰۰	۱	جمع			

برابر داده‌های جدول شماره ۸ و در بررسی سؤال شماره ۸ مشخص شد که در صفحه ۷۵ کتاب جغرافیای ایران با نشان دادن تصویری از رزمندگان دفاع مقدس، اشاره به آغاز جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۹ شده است.

در کتاب‌های جغرافیا ۲ پایه یازدهم و جغرافیا پیش دانشگاهی نیز هیچ گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

سؤال نهم تحقیق

در کتاب درسی آمادگی دفاعی پایه دهم به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۹- میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب آمادگی دفاعی پایه دهم

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب			عنوان درس	عنوان کتاب	پایه
			متن	عکس	سایر			
۱	۱/۷۹	۱	-	-	۱	مقدمه	آمادگی دفاعی	دهم
۱	۷/۱۵	۴	-	۳	۱	اقتدار دفاعی		
۱	۱/۷۹	۱	-	-	۱	انتخاب بسیجی نمونه		
۱	۱/۷۹	۱	-	-	۱	سازمان بسیج مستضعفین		
۹	۳۲/۱۴	۱۸	۲	۱۰	۶	علوم و معارف دفاع مقدس		
۱۰	۴۱/۰۷	۲۳	۲	۱۳	۸	حماسه‌های ماندگار		
۳	۵/۳۵	۳	-	-	۳	درس آزاد ۱		
۱	۵/۳۵	۳	-	۲	۱	من یک رزم‌آورم		
۱	۳/۵۷	۲	-	۱	۱	درس آزاد ۲		
۲۸	۱۰۰	۵۶	۴	۲۹	۲۳	جمع		

برابر داده‌های جدول شماره ۹ و در بررسی سؤال شماره ۹ مشخص شد که در ۹ بخش از این کتاب به طور مستقیم به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است، در درس حماسه‌های ماندگار با ۲۳ مورد (متن، عکس و جدول) بیش از سایر درس‌ها در خصوص موضوع دفاع مقدس مطالب آورده شده است. در مجموع در کتاب آمادگی دفاعی، ۵۶ مورد (متن، عکس، جدول و...) مطلب در خصوص دفاع مقدس آورده شده است.

سؤال دهم تحقیق

در کتاب‌های درسی استان شناسی (کلیه استان‌ها) به چه میزان به مفاهیم دفاع مقدس

توجه شده است؟

جدول شماره ۱۰ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی استان شناسی

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب			عنوان درس	عنوان کتاب	شماره
			متن	عکس	سایر			
۱	۵/۲	۱	-	-	۱	استان اردبیل از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی اردبیل	دهم
۸	۹۴/۸	۱۸	۵	۱۰	۳	دفاع مردم استان از ایران اسلامی		
۱۰	۱۰۰	۱۹	۵	۱۰	۴	جمع		
۱	۲۵	۱	-	-	۱	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره اصفهان	استان شناسی اصفهان	دهم
۲	۷۵	۳	-	۲	۱	نمونه‌ای از شخصیت‌ها و نام‌آوران استان		
۳	۱۰۰	۴	-	۲	۲	جمع		
۶	۱۰۰	۴۹	-	۲۸	۲۱	نقش مردم در دفاع از کیان و مرزهای اسلامی	استان شناسی البرز	دهم
۶	۱۰۰	۴۹	-	۲۸	۲۱	جمع		

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

۱	۲/۹۴	۱	-	-	۱	استان ایلام از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی ایلام	دهم
۶	۸۵/۲۹	۲۹	۲	۲۵	جایگاه ایلام در دفاع از سرزمین ایران اسلامی			
۲	۱۱/۷۷	۴	-	۳	ایلام گردی و جاذبه‌های گردشگری استان			
۹	۱۰۰	۳۴	۲	۲۸	۴	جمع		
۴	۱۰۰	۹	-	۷	۲	آذربایجان شرقی در دوره انقلاب اسلامی	استان شناسی آذربایجان شرقی	دهم
۴	۱۰۰	۹	-	۷	۲	جمع		
۱	۶/۶۶	۱	-	-	۱	استان آذربایجان غربی از منظر مقام معظم رهبری	استان شناسی آذربایجان غربی	دهم
۶	۹۳/۳۴	۱۴	۱	۷	۶	نقش مردم استان در دفاع از کیان و مرزهای اسلامی		
۷	۱۰۰	۱۵	۱	۷	۷	جمع		
۱	۷/۱۴	۱	-	-	۱	استان بوشهر از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی بوشهر	دهم
۴	۹۲/۸۶	۱۳	-	۱۰	۳	پیشینه تاریخی استان		
۵	۱۰۰	۱۴	-	۱۰	۴	جمع		
۱	۱۸/۱۸	۲	-	۲	-	پیشینه استان تهران	استان شناسی تهران	دهم
۴	۸۱/۸۲	۹	-	۷	۲	دفاع مردم تهران از ایران اسلامی		
۵	۱۰۰	۱۱	-	۹	۲	جمع		
۱	۲/۷۰	۱	-	-	۱	چهار محال و بختیاری از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی چهار محال و بختیاری	دهم
۹	۹۷/۳۰	۳۶	۲	۲۹	۵	جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران		
۱۰	۱۰۰	۳۷	۲	۲۹	۶	جمع		

۱	۱۲/۵۰	۱	-	-	۱	خراسان جنوبی از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی خراسان	دهم
۴	۸۷/۵۰	۷	۱	۲	جایگاه استان در دفاع از سرزمین ایران	جنوبی		
۵	۱۰۰	۸	۱	۲	۵	جمع		
۴	۱۰۰	۱۸	۱	۱۳	۴	نقش خراسان رضوی در دفاع از مرزهای ایران اسلامی	استان شناسی خراسان رضوی	دهم
۴	۱۰۰	۱۸	۱	۱۳	۴	جمع		
۱	۴/۷۶	۱	-	-	۱	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره خراسان شمالی	استان شناسی خراسان	دهم
۸	۹۵/۲۴	۲۰	۲	۱۶	۲	نقش مردم در دفاع از کیان و مرزهای اسلامی	شمالی	
۹	۱۰۰	۲۱	۲	۱۶	۳	جمع		
۱	۲/۹۴	۱	-	-	۱	استان خوزستان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	استان شناسی خوزستان	دهم
۱۱	۹۷/۰۶	۳۳	۳	۲۶	۴	خوزستان در دفاع مقدس		
۱۲	۱۰۰	۳۴	۳	۲۶	۵	جمع		
۱	۴/۱۷	۱	-	-	۱	استان زنجان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی زنجان	دهم
۲	۱۲/۵۰	۳	-	۳	-	پیشینه تاریخی و مفاخر استان زنجان		
۶	۸۳/۳۳	۲۰	-	۱۴	۶	نقش مردم استان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی		
۹	۱۰۰	۲۴	-	۱۷	۷	جمع		

مطالعه و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (مقطع دوم متوسطه)

۱	۳/۴۵	۱	-	-	۱	دیدگاه مقام معظم رهبری درباره استان سمنان	استان شناسی سمنان	دهم
۶	۹۶/۵۵	۲۸	۱	۱۹	۸	دفاع از ایران اسلامی		
۷	۱۰۰	۲۹	۱	۱۹	۹	جمع		
۱	۷/۱۴	۱	-	-	۱	استان سیستان و بلوچستان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی سیستان و بلوچستان	دهم
۴	۴۲/۸۶	۶	-	۴	۲	پیشینه و مفاخر استان		
۲	۵۰	۷	-	۵	۲	نقش مردم استان در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی		
۷	۱۰۰	۱۴	-	۹	۵	جمع		
۱	۱۲/۵۰	۱	-	-	۱	استان فارس از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی فارس	دهم
۲	۸۷/۵۰	۷	-	۵	۲	نقش مردم فارس در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی		
۳	۱۰۰	۸	-	۵	۳	جمع		
۱	۱۱/۱۱	۱	-	-	۱	استان قزوین از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی قزوین	دهم
۵	۸۸/۸۹	۸	۱	۲	۵	قزوین و دفاع از مرزهای ایران اسلامی		
۶	۱۰۰	۹	۱	۲	۶	جمع		
۷	۱۰۰	۱۹	۱	۱۱	۷	نقش استان قم در حراست از کیان مرزهای ایران اسلامی	استان شناسی قم	دهم
۷	۱۰۰	۱۹	۱	۱۱	۷	جمع		
۱	۴/۳۵	۱	-	-	۱	استان کردستان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کردستان	دهم
۶	۹۵/۶۵	۲۲	۱	۱۶	۵	جایگاه کردستان در دفاع از سرزمین ایران		
۷	۱۰۰	۲۳	۱	۱۶	۶	جمع		

۱	۵	۱	-	-	۱	استان کرمان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کرمان	دهم
۷	۹۵	۱۹	۱	۹	۹	نقش استان در حراست از کیان مرزهای ایران اسلامی		
۸	۱۰۰	۲۰	۱	۹	۱۰	جمع		
۱	۹/۰۹	۱	-	-	۱	کرمانشاه از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کرمانشاه	دهم
۳	۹۰/۹۱	۱۰	-	۷	۳	کرمانشاه پس از انقلاب و هشت سال دفاع مقدس		
۴	۱۰۰	۱۱	-	۷	۴	جمع		
۱	۲/۹۴	۱	-	-	۱	کهگیلویه و بویراحمد از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی کهگیلویه و بویراحمد	دهم
۶	۹۷/۰۶	۳۳	-	۲۹	۴	نقش مردم در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی		
۷	۱۰۰	۳۴	-	۲۹	۵	جمع		
۸	۱۰۰	۲۸	۱	۲۲	۵	نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی	استان شناسی گلستان	دهم
۸	۱۰۰	۲۸	۱	۲۲	۵	جمع		
۱	۴	۱	-	-	۱	استان گیلان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	استان شناسی گیلان	دهم
۸	۹۶	۲۴	-	۱۲	۱۲	نقش مردم گیلان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی		
۵	۱۰۰	۱۲	-	۶	۶	برخی از شخصیت‌ها و نام‌آوران استان	استان شناسی مرکزی	دهم
۵	۱۰۰	۱۲	-	۶	۶	جمع		

۱	۶/۲۵	۱	-	-	۱	استان هرمزگان از دیدگاه مقام معظم رهبری	استان شناسی هرمزگان	دهم
۴	۹۳/۷۵	۱۵	-	۱۲	۳	نقش مردم استان در دفاع از ایران اسلامی		
۵	۱۰۰	۱۶	-	۱۲	۴	جمع		
۶	۱۰۰	۳۲	-	۲۸	۴	نقش استان در حراست از آرمان‌های ایران اسلامی	استان شناسی همدان	دهم
۶	۱۰۰	۳۲	-	۲۸	۴	جمع		
۱	۱۱/۱۱	۱	-	-	۱	استان یزد از دیدگاه مقام معمظم رهبری	استان شناسی یزد	دهم
۴	۸۸/۸۹	۸	-	۶	۲	نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی		
۵	۱۰۰	۹	-	۶	۳	جمع		

برابر داده‌های جدول شماره و در بررسی سؤال شماره ۱۰ مشخص شد که در کلیه ۳۱ کتاب استان شناسی به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته است. در کتاب‌های استان شناسی خوزستان، اردبیل و چهارمحال و بختیاری بیش از سایر کتاب‌ها در مورد دفاع مقدس مطلب آورده شده است. در استان‌های اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی و کرمانشاه نسبت به سایر استان‌ها به میزان کمتری به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. سرود مقدس جمهوری اسلامی ایران به خاطر اینکه در همه کتاب‌های استان شناسی آورده شده است، در بررسی ما لحاظ نشده است.

سؤال یازدهم تحقیق

در سایر کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی (تفکر و سواد رسانه‌ای، ریاضی و آمار، کارگاه کارآفرینی و تولید، هنر، انسان و محیط زیست، روانشناسی، ریاضی پایه) به چه میزان به مفاهیم

دفاع مقدس توجه شده است؟

جدول شماره ۱۱ - میزان توجه به موضوع دفاع مقدس در سایر کتاب‌های رشته علوم انسانی

تعداد صفحات مرتبط	درصد فراوانی	فراوانی	نوع طرح در کتاب	عنوان درس	عنوان کتاب	پایه
-	-	-	-	-	ریاضی و آمار ۱	دهم
۱	۱۸/۱۸	۲	تصویر و متن	فعالیت ۷	هنر	دهم
۱	۱۸/۱۸	۲	تصویر	عوامل جهت‌دار		
۱	۱۸/۱۸	۲	تصویر	حرکت حاصل از انتقال نماها		
-	-	-	-	-	کارگاه کارآفرینی و تولید	دهم
۱	۹/۰۹	۱	تصویر	فعالیت گروهی	تفکر و سواد رسانه‌ای	دهم
-	-	-	-	-	انسان و محیط زیست	یازدهم
۱	۹/۰۹	۱	متن	مراحل حافظه	روانشناسی	یازدهم
۱	۹/۰۹	۱	تصویر	تفکر ۲: تصمیم‌گیری		
۱	۹/۰۹	۱	متن	نگرش و انواع آن		
۱	۹/۰۹	۱	متن	فعالیت کلاسی		
-	-	-	-	-	ریاضی و آمار ۲	یازدهم

					ریاضی پایه	پیش‌دانشگاهی
-	-	-	-	-		
۸	۱۰۰	۱۱	جمع			

برابر داده‌های جدول شماره ۱۱ و در بررسی سؤال شماره ۱۱ مشخص شد که در صفحه ۴۷ کتاب هنر، تصویری از پیاده‌روی رزمندگان هشت سال دفاع مقدس آورده شده است و به عنوان تکلیف از دانش آموزان خواسته شده است که با استفاده از قدرت تخیل، فضای دوران دفاع مقدس را تجسم کنند و یک عملیات دفاع مقدس و شخصیت‌های مربوط به آن عملیات را شخصیت‌پردازی کنند. در صفحه ۶۶ کتاب دو عکس از شهید محمدرضا قربان پور در منطقه هورالعظیم آورده شده است. در صفحه ۱۲۰ کتاب دو عکس از یک رزمنده دفاع مقدس در حال ادای فریضه نماز از دو نمای مختلف دیده می‌شود.

در صفحه ۸۱ کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای، تصویری از یک رزمنده دفاع مقدس که در حال خندیدن است آورده شده است.

در صفحه ۹۱ کتاب روانشناسی، مطلبی در خصوص کتاب «پایی که جا ماند» و موضوع آن و خرید کتاب از نمایشگاه آورده شده است. در صفحه ۱۴۰ کتاب، تصویری از شهید صیاد شیرازی و سایر رزمندگان مشاهده می‌شود. این تصویر برای موضوع تصمیم‌گیری انتخاب شده است. در صفحه ۱۶۶ کتاب، مطلبی در خصوص دفاع مقدس و پیروزی با اعتقاد به باور بر حق بودن و پیروز بودن آمده است. در صفحه ۱۶۸ کتاب در یک فعالیت کلاسی از دانش آموزان خواسته شده است که در مورد شهدای دفاع مقدس از جمله شهید آشناسان، شهید همت، شهید باکری، شهید صیادشیرازی، شهید نامجو و ... تحقیق و پژوهش کنند.

در کتاب‌های ریاضی و آمار ۱ پایه دهم، کارگاه کارآفرینی و تولید پایه دهم، انسان و محیط زیست پایه یازدهم، ریاضی و آمار ۲ پایه یازدهم و ریاضی پایه پیش‌دانشگاهی هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس نشده است.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف میزان توجه به مفاهیم و موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه (دبیرستان) انجام شده است. نتایج حاصل از بررسی سؤال‌های پژوهش نشان داد که:

۱. در کتاب‌های انگلیسی، کتاب کار انگلیسی و عربی، زبان قرآن رشته علوم انسانی فقط ۱ مورد به موضوع ارزش‌های دفاع مقدس پرداخته شده است. با توجه به حوزه وسیع مطالب در حوزه دفاع مقدس، می‌توان مطالب خیلی بیشتر در این خصوص در این کتاب‌ها جای داد.
۲. در مجموع کتاب‌های تاریخ و تاریخ‌شناسی رشته علوم انسانی، فقط ۱ مورد به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. با توجه به اینکه کتاب تاریخ ۱: ایران و جهان باستان عمومیت بیشتری دارد، می‌توان بخشی از آن را به اختصاص مطالبی در خصوص دفاع مقدس و تاریخ و چگونگی آن اختصاص داد.
۳. در بررسی کتاب‌های دین و زندگی و معارف اسلامی مشخص شد که در کتاب دین و زندگی ۱ شش مورد به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن اشاره شده است و در کتاب معارف اسلامی مقطع پیش‌دانشگاهی نیز دو مطلب در این خصوص آمده است. اختصاص شش مورد در کتاب دین و زندگی ۱ وضعیت مناسبی را نشان می‌دهد که با نتایج پژوهش‌های سبحانی نژاد و هرنندی (۱۳۸۶) و رضوی (۱۳۹۴) همخوانی دارد.
۴. در بررسی کتاب‌های تعلیمات ادیان الهی و اخلاق (ویژه اقلیت‌های دینی) و بینش پیش‌دانشگاهی مشخص شد که هیچ‌گونه مطلبی در خصوص موضوع و مفاهیم دفاع مقدس نیامده است. این نتایج با پژوهش افشار و سبحانی نژاد (۱۳۹۳) همخوانی دارد. با توجه به اینکه بخشی از رزمندگان کشورمان در زمان جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران از برادران اهل سنت و اقلیت‌های مذهبی بوده‌اند، لزوم توجه به مفاهیم و ارزش‌ها و به طور کلی موضوع دفاع مقدس در این کتاب‌ها ضروری به نظر می‌رسد.
۵. در بررسی کتاب‌های فارسی، نگارش و علوم و فنون ادبی در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که در ۳۰ صفحه از این کتاب‌ها و در ۲۱ مورد به طور مستقیم به

- موضوع‌های مرتبط با دفاع مقدس اشاره شده است که در بین کتاب‌های بررسی شده رشته علوم انسانی بیشترین میزان توجه به موضوع و مفاهیم دفاع مقدس را به خود اختصاص داده است. این نتایج با نتایج حاصل از پژوهش سبحانی نژاد و هرندی (۱۳۸۶) همخوانی دارد.
۶. در بررسی کتاب‌های منطق و فلسفه رشته علوم انسانی مشخص شد که در هیچ یک از این کتاب‌ها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن اشاره‌ای نشده است. با توجه به تخصصی بودن موضوع این کتاب‌ها نمی‌توان ایرادی در این خصوص وارد کرد.
۷. در بررسی کتاب‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که در ۱۲ صفحه از این کتاب‌ها و در ۱۷ مورد به طور مستقیم به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌ها و مفاهیم مرتبط به آن اشاره شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در بین کتاب‌های رشته علوم انسانی مقطع دوم متوسطه پس از کتاب‌های فارسی و ادبیات فارسی، در کتاب‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی بیشتر به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن اشاره شده است.
۸. در بررسی کتاب‌های جغرافیا در پایه‌های مختلف تحصیلی رشته علوم انسانی مشخص شد که تنها در یک مورد در کتاب جغرافیای پایه دهم مطلبی در خصوص دفاع مقدس آمده است. با توجه به اینکه در زمان جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران بخش اعظمی از سرزمین جغرافیایی ما (بخصوص مرزهای غربی) درگیر جنگ شد، به نظر می‌رسد می‌توان مطالب مرتبط حوزه دفاع مقدس و جغرافیا را در کتاب‌های درسی دانش آموزان گنجانده.
۹. در بررسی کتاب آمادگی دفاعی پایه دهم مشخص شد که در ۲۸ صفحه (حدود ۲۰ درصد) از کل کتاب آمادگی دفاعی (۱۳۶ صفحه) به موضوع دفاع مقدس پرداخته شده است که در مجموع مناسب به نظر می‌رسد، زیرا این کتاب از لحاظ موضوعی مرتبط‌ترین کتاب در میان همه کتاب‌های بررسی شده به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن می‌باشد و از لحاظ کمی نیز فقط شامل یک کتاب در پایه دهم می‌باشد. با این وجود می‌توان از تجربیات و آموزه‌های دفاع مقدس نیز در این کتاب بهره گرفت.
۱۰. در بررسی کتاب‌های استان‌شناسی همه استان‌ها (۳۱ استان) مشخص شد که در همه آن‌ها به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در میان همه کتاب‌های بررسی شده

رشته علوم انسانی، بیش از همه در کتاب‌های استان‌شناسی به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است، البته زیاد بودن کتاب‌ها در این نتیجه‌گیری مؤثر بوده است. در همه کتاب‌های استان‌شناسی یک بخشی با مضمون «دفاع استان از مرزها و کیان ایران اسلامی» آورده شده است و در آن به بررسی وضعیت استان در دفاع مقدس پرداخته است. در بیشتر کتاب‌ها مطالبی در خصوص شهدای شاخص آن استان آمده است. در استان‌های مرزی غرب کشور که به صورت مستقیم در زمان جنگ تحمیلی درگیر بودند، مطالبی در خصوص مناطق عملیاتی و یادمان‌های دفاع مقدس نیز آورده شده است. در کتاب استان‌شناسی خوزستان، اردبیل و چهارمحال و بختیاری نسبت به سایر استان‌ها مطلب بیشتری در خصوص موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن آورده شده است. در استان‌های اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی و کرمانشاه نسبت به سایر استان‌ها، به میزان کمتری به موضوع دفاع مقدس و ارزش‌های آن پرداخته شده است. در ابتدای همه کتاب‌های استان‌شناسی نیز سرود ملی جمهوری اسلامی ایران آورده شده است که در بررسی صورت گرفته لحاظ نشده است.

۱۱. در بررسی سایر کتاب‌های رشته علوم انسانی در مقاطع مختلف تحصیلی متوسطه دوم مشخص شد که در کتاب هنر پایه دهم ۶ مورد مطلب در ۳ صفحه در خصوص دفاع مقدس مطلب و تصویر آمده است که مناسب به نظر می‌رسد. در کتاب‌های ریاضی و آمار، کارآفرینی و انسان و محیط‌زیست نیز هیچ‌گونه اشاره‌ای به موضوع دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن نشده است.

پیشنهادها

۱. با توجه به اینکه غالب کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی نظری می‌باشند، می‌توان از مطالب خیلی بیشتری در خصوص موضوع دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های آن در این کتاب‌ها استفاده کرد.
۲. با توجه به اینکه پایه اول متوسطه عمومی می‌باشد و همه دانش‌آموزان این پایه را می‌گذرانند، ضروری است به این پایه از لحاظ گنجانیدن موضوع دفاع مقدس در کتاب‌های درسی توجه بیشتری شود.
۳. در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی که مرتبط با اقلیت‌های دینی است، می‌توان از دلاوری‌ها و رشادت‌های رزمندگان مربوط به اقلیت‌های مذهبی استفاده کرد.

منابع

- ۱- افشار، عبدالله؛ سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۹۳)؛ بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۲، دوره جدید، شماره ۲۴
- ۲- دژبخش، بهنام (۱۳۹۴)؛ بررسی میزان توجه به دفاع مقدس در کتب درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه اول ایران - پایان‌نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت
- ۳- رضوی، عبدالحمید (۱۳۹۴)؛ تحلیل محتوای کتاب‌های درسی «دینی» و «ادبیات فارسی» دوره متوسطه براساس مؤلفه‌های دفاع مقدس... اسلام و پژوهش‌های تربیتی. سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۱۳. ص ۹۱-۱۱۲.
- ۴- رعنائی، محمد، (۱۳۸۷)؛ بررسی داستان‌نویسی در ادبیات دفاع مقدس - پایان‌نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه تربیت معلم سبزوار
- ۵- سبحانی نژاد، مهدی؛ جعفری هرنندی، رضا (۱۳۸۶)؛ بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی. دوماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار. سال چهاردهم، شماره ۲۷، ص ۳۹-۵۴.
- ۶- سبحانی نژاد، مهدی؛ یوزباشی، علیرضا (۱۳۸۶)؛ بررسی میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی کشور. مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، فرصت‌ها و چالش‌ها در حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد و سیاست، مازندران: دانشگاه مازندران.
- ۷- صباغیان، زهرا (۱۳۸۴)؛ معلم، دفاع مقدس و کتب درسی. نشریه نگاه وزارت آموزش و پرورش، شماره ۲۶۱.
- ۸- کریندورف، تحلیل محتوا مبانی روش‌شناسی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی،

۱۳۸۳

- ۹- مرزوقی، رحمت‌الله؛ فولاد چنگ، محبوبه (۱۳۹۰)؛ ارزیابی برنامه درسی دوره ابتدایی از منظر فرهنگ ایثار و شهادت. مجموعه مقالات اولین نشست علمی بررسی جایگاه فرهنگ ایثار و شهادت در نظام تعلیم و تربیت کشور. شیراز: دانشگاه شیراز.
- ۱۰- معروفی، یحیی؛ یوسف زاده، محمدرضا، (۱۳۸۸)؛ تحلیل محتوا در علوم انسانی. راهنمای عملی تحلیل کتاب‌های درسی، همدان، سپهر دانش.
- ۱۱- مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار اعضای دفتر پژوهش و گسترش فرهنگ جبهه ۱۳۷۰/۱۰/۱۶ دیده شده در farsi.khamenei.ir
- ۱۲- مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار مسئولان دفتر هنر و ادبیات مقاومت ۱۳۷۰/۰۴/۲۵ دیده شده در farsi.khamenei.ir
- ۱۳- ملکی، حسن، ۱۳۷۹، مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه، تهران، سمت.